

UNA NOTA SOBRE "EL MALESTAR EN LA CIVILITZACIÓ" de FREUD

Ramon ALCOBERRO

1.- LES CIRCUMSTÀNCIES DE LA PUBLICACIÓ

EL MALESTAR EN LA CIVILITZACIÓ [Das Unbehagen in der Kultur] fou escrit d'una revolada a partir de les idees que dos anys abans (1927) l'havien portat a reflexionar sobre EL PERVINDRE D'UNA IL·LUSIÓ; sembla que la primera versió del MALESTAR..., Freud redactà l'obra en aproximadament un mes, el juliol de 1929, mentre gaudia de la "tranquil·litat idíl·lica" de Schneewinkl, prop de Berchtesgaden –per cert, un lloc que més tard es faria cèlebre perquè Hitler també hi tingué el seu lloc de repòs. Sabem més o menys com va anar el procés d'elaboració del text per la seva correspondència amb Romain Rolland i amb Lou Andreas von Salome. A Lou li va explicar així les circumstàncies de la redacció del llibre:

«Molt estimada Lou ... aquest llibre tracta de la civilització, del sentiment de culpabilitat, de la felicitat i d'altres coses elevades del mateix tipus i em sembla, potser amb raó, del tot superflu quan el comparo amb els meus treballs anteriors, que sempre procedien d'una necessitat interior. Però que podia fer d'altre? No puc passar-me tot el dia fumant i jugant a cartes. Tampoc no puc fer llargues caminades i la major part de coses han deixat d'interessar-me. Escric i així el temps passa agradablement. Mentre em lliuro a aquest treball he descobert les veritats més banals».

També va demanar permís al novel·lista Romain Rolland per a emprar en el llibre l'expressió "sentiment oceànic", que en l'escriptor i pacifista francès serveix per a descriure la font del sentiment de religiositat en els creients. El 14 de juliol de 1927, Freud escriu a R. Rolland en aquests termes:

«La vostra carta de 5 de desembre de 1927 i les seves observacions sobre el sentiment que anomenau "oceànic" no m'ha deixat cap repòs. Passa que en un nou treball, de moment encara inacabat, arranco de la vostra incitació, esmento aquest sentiment oceànic i miro d'interpretar-lo en el sentit de la nostra psicologia. (...) Però vet aquí que sento un dubte pel que fa al meu dret a explotar d'aquesta manera davant l'opinió pública la vostra comunicació privada».

El 17 de juliol, Romain Rolland, respon dient-li que se sent «molt honorat que la carta que us vaig escriure a finals del 1927 us hagi incitat a noves recerques, i que una nova obra respondrà a les preguntes que us vaig fer aleshores. Teniu tot el dret a plantejar-les davant el gran públic i de cap manera ni se m'acut de cap manera a esquivar-ne la responsabilitat».

Hi ha dubtes sobre si Freud tenia clara de bon principi la tesi central del llibre. De fet al principi l'esborrany portava per títol "La felicitat i la civilització" [Das Glück und die Kultur] que després va canviar per "La infelicitat en la civiltzació" [Das Unglück in der

Kultur] fins arribar al títol definitiu que tradicionalment es tradueix per "Malestar" però també podria traduir-se per "desgrat" o per "descontentament" –títol també de l'edició anglesa.

El llibre porta data de 1930, però devia publicar-se a finals de l'any 29 perquè en una carta de 28 de desembre d'aquell any, Stefan Zweig comentà a Rolland que el "nou llibre de Freud" és "el seu millor assaig filosòfic" i aquest li explica que "l'amic esmentat en les dues primeres planes, el que li ha parlat del "sentiment oceànic" sóc jo". En tot cas, el primer capítol fou publicat en la revista «Die Psychoanalytische Bewegung» de novembre-desembre del 1929 i el cinquè al número de gener-febrer de 1930 sense el paràgraf inicial i amb el títol "Amor al proïsme i pulsio d'agressió".

En tot cas, entre la redacció definitiva i la sortida de l'impremta es produí un fet decisiu: el dimarts negre (29 octubre del 1929), l'esfondrament de la Borsa a Wall Street. Aquest fet aportà al llibre un ressò i una significativitat impensada; tot i el desori de la República de Weimar el crack del 29 donava a la crisi social un significat decididament planetari. No pot sorprendre que els 12.000 exemplars de la primera edició s'exhaurissin ràpidament. L'any 1931 apareix una segona edició amb alguns afegits i un de molt significatiu: el de l'última frase del llibre en què s'ha volgut veure una premonició del nazisme. La segona edició, Freud l'envià a Rolland amb una dedicatòria significativa: "Al seu gran amic oceànic, l'animal terrestre, S.Fr., 18-3-1931". Convindria reflexionar sobre el significat de l'expressió "animal terrestre" que Freud emprà per a definir-se a si mateix. Amb això, Freud dóna una pista molt important sobre l'actitud que cal adoptar per a llegir-lo: un materialisme esforçadament terrestre.

2.- EL NARCISISME DE L'ODI

Una lectura contemporània del MALESTAR... inevitablement ha de fer referència a l'11 S, a l'11 M i als atemptats contra el metro de Londres del juliol de 2005, de la mateixa manera que la lectura tradicional es feia ressò de l'arribada de Hitler al poder. L'anacronisme és inevitable però fecund: hi ha alguna cosa de sinistre en l'aire que es respira. Hi ha una permanència del sentiment de malestar que amb el temps ha arribat a fer-se consubstancial a la cultura europea que fa dubtar si ara mateix el consumisme dels occidentals i les formes de resistència terroristes dels grups musulmans són expressió de "malestar" o, directament, de "malaltia".

Convé tenir present que Freud s'acosta a la nostra sensibilitat més desesperançada o escèptica en un tret significatiu: tampoc no creia que hi hagués "ideologies de salvació" destinades a portar la justícia i la felicitat als humans. Al seu temps aquestes ideologies salvífiques les representava el comunisme i avui són pastura de les simplificacions "altermundialistes" o "antiglobis"; però tenen en comú la greu insuficiència de no adonar-se que la felicitat és un combat també amb i contra nosaltres mateixos –i no només contra les condicions socials i externes que ens impedeixen viure harmònicament... A l'època, Freud, segons el seu biògraf oficial E. Jones, havia comentat amb ironia que una conversa amb un militant l'havia "mig convertit" al comunisme. El comunista li havia dit que el bolxevisme portaria uns anys de misèria i caos, però que després arribaria la pau universal. Freud, amarat d'humor jueu, li va dir que creia en la primera meitat del programa.

L'odi, l'agressió i l'autoodi –o autonegació del suïcida religiós o del militant polític extremista no poden explicar-se només per factors externs. Des del punt de vista psicoanalític cal aprofundir en les motivacions inconscients que porten a aquest

capteniment. De fet, EL MALESTAR ... freudià és un llibre que enceta preguntes i perplexitats, més que no pas ofereix respostes. Potser per això és "filosofia" i es pot llegir sense combregar amb la teoria psicoanalítica.

Però per a no caure en un anacronisme excessiu, convé saber que el text és inseparable del "gir del 1920" en psicoanàlisi. Després de l'experiència brutal de la guerra i la postguerra, Freud ha introduït la idea de la "pulsíó de mort" (Tànatos) com a un dels motors de l'activitat psíquica inconscient. Aquest concepte li serveix per a reestructurar tota la seva metapsicologia. Punts essencials de la seva teoria –l'angoixa, el superjo, i el dualisme pulsional –han d'explicar-se en una altra perspectiva des de la "pulsíó de mort".

En el narcissisme s'esborren progressivament les fronteres entre el jo i l'objecte. Aquesta és una característica que es dona tant en l'enamorament com en la psicosi. I en l'anàlisi d'aquest tema rau la originalitat del text freudià.